

فصل یکم : ادبیات تعلیمی

درس یکم : نیکی

تاریخ ابیات

سعدی شاعر قرن ہفتم آثار مهم : بوستان و گلستان

واژه‌شناسی

دون : پست	زنخدان : چانه	قوت : خوراک	صنع : آفرینش
کرم : بخشش	دغل : حیلہ‌گر	تیمار : غم خوردن	جیب : یقہ، گریبان
			نگون بخت : بخت برگشته

نکات دستوری و آرایہ‌های ادبی

کنایہ : یعنی پوشیدہ سخن گفتن و در اصطلاح ادبی عبارتی کہ دارای دو معنی دور یا نزدیک باشد کہ معمولاً معنای دور مورد نظر می‌باشد. **مثال :** زنخدان بہ جیب فرو بردن کہ کنایہ از بہ فکر فرو رفتن است .

نماد (رمز) : چیزی کہ نمایندہ چیز دیگر است (سمبل) نشانه و علامت ہم معنی می‌دهد . **مثال :** شیر : نماد انسان‌های شجاع ، روباه : نماد انسان‌های حیلہ‌گر

درس دوم : قاضی بُست

تاریخ ابیات

تاریخ بیہقی اثر ابوالفضل بیہقی بہ نثر است و در مورد حکومت غزنویان (محمود غزنوی و پسرش مسعود) نوشته شدہ است .

واژه‌شناسی

شراع : سایہ بان	مطربان : نوازندگان	حشم : خدمتکار	شبگیر : صبح زود
افگار : مجروح	غریو : فریاد	ہزاهز : فریاد	قضا : سرنوشت
توقیع : امضا و تأکید	صعب : دشوار	کوشک : قصر	سور : شادی
گسیل : فرستادن	عقد : گردنبند	خیر خیر : فوراً	نُکت : جمع نکتہ
صلت : جایزہ ، ہدیہ	ضیعت : زمین زراعتی	عَزو : جنگ	رقعت : نامہ کوتاہ
جامہ بگردانید : لباسش را عوض کرد		درستم : سالم و تندرستم	حطام : مادیات ناچیز دنیا

نکات دستوری و آرایه

جمله معلوم و مجهول

جمله معلوم: جمله‌ای که نهاد آن مشخص باشد و فعل جمله به نهاد مربوط باشد. **مثال:** مریم کتاب می‌خواند.

جمله مجهول: جمله‌ای که فعل آن به نهادی که قبلاً مفعول بوده است نسبت داده می‌شود. **مثال:** کتاب خوانده می‌شود.

مجاز: کاربرد واژه در معنای غیرحقیقی آن که انواع مختلف دارد. **مثال:** نان بخوردند: نان در معنای مجازی آمده است که به معنای غذا است.

برای مطالعه بیشتر

معرفی ادبیات معاصر ایران

کلیدر - محمود دولت آبادی

رمان ده جلدی و زیبای کلیدر، یکی از بزرگ‌ترین رمان‌های اجتماعی ادبیات معاصر ایران از مشروطیت تا امروز است. دولت آبادی، کلیدر را بر اساس شناخت فویش از فرهنگ، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی مردم ایران و به ویژه سافت سنتی و روستایی آن نوشته است.

گل‌محمد، قهرمان اصلی رمان است. وی در آغاز برای کمک به خانواده و رهایی از تنگ‌دستی از اربابان و دولت درخواست کمک می‌کند. اما وقتی همه دست رد به سینه‌اش می‌زنند، راهی جز راهی که کلیدر پیش پایش می‌گذارد برایش باقی نمی‌ماند. او قدم در راه بی‌بازگشت می‌گذارد، حکومت او را یاغی می‌نامد، اما مردم او را به سردار گل‌محمد می‌شناسند.

الف) قلمرو زبانی

- ۱- معنی واژگان مشخص شده را به ترتیب بنویسید :
- الف) حال را با بونصر بگفتم و این مرد بزرگ و **کافی** ، به نشاط ، قلم در نهاد.
ب) سپیده فردای گنجه ، با نهیب و **صفیر** گلوله‌های توپ روس ، باز شد.
پ) جز تو که فرات **رشحه‌ای** از یمّ توست دریا نشنیدم که کشد مشک به دوش
ت) بیاورد ضحاک را چون **نَوَند** به کوه دماوند کردش به بند
ث) به سوی هُزبرِ **زبان** کرد رو .
ج) مرا قضای آسمانی در این **وَرطه** کشید.
- ۲- در هر یک از جملات زیر یک واژه از نظر املايي نادرست است ، آن را بیابید و درست آن را بنویسید :
- الف) به نام چاشنی بخشِ زبان‌ها هلاوت‌سنجِ معنی در بیان‌ها
ب) بانگ و غریو و هُزاهز خواست.
پ) علم در همه بابی لایق است و عالم در آن باب بر همه فایغ .
ت) آورده‌اند که در ناحیت کشمیر مُتسیدی خوش و مرغزاری نزه بود.
ث) سر ایشان کبوتری بود که او را مطوّقه گفتندی و در متاوعتِ او روزگار گذاشتندی.
ج) سلیمان نانِ خشک و نمک در پیشِ او نهاد و بر سبیلِ اعتزازِ بیتی بر زبان راند.
- ۳- جمله روبه‌رو را مجهول کنید : « شاید شیرین رازِ نهانی را به فرهاد بگوید. »
- ۴- کدام گزینه از نظر ساختمانِ واژه وندی است :
- الف) پیشه (ب) پیشه (پ) پوشه (ت) توشه
- ۵- در واژه‌های زیر کدام فرایندِ واجی رخ می‌دهد :
- الف) سرانجام (ب) رنگ کردن (پ) نیاکان (ت) نمی‌رود
- ۶- واژه « **شنبه** » را یکبار به عنوانِ مُسند و یکبار به عنوانِ قید در جمله‌ای بکار ببرید :
- الف) مُسند (ب) قید
- ۷- برای هر یک از الگوهای زیر ، مثالی بنویسید :
- الف) بنِ مضارع + ان (ب) مصدر + ی (پ) اسم + انه (ت) بنِ ماضی + ه
- ۸- در کدام گزینه نقشِ تبعی وجود دارد :
- الف) در رفتنِ جان از بدن گویند هر نوعی سخن
ب) جامی میِ دوشینه به من داد و مرا گفت
پ) از من مطلب صبر جدایی که ندارم
ت) عالمی در پناهِ نعمتِ تو
- من خود به چشمِ خویشتن دیدم که جانم می‌رود
خوش باش زمانی و مکن یادِ زمانه
سنگی‌ست فراق و دلِ محنت‌زده جامی
شکر شکر در دهان دارند
- ۹- هر یک از واژگانِ زیر ، مشمولِ کدام وضعیت‌های چهارگانه شده‌اند :
- الف) شوخ (ب) رکاب

(ب) قلمرو ادبی

۱۰- در نمونه‌های زیر ، کنایه را بیابید و معنی آن را بنویسید :

(الف) زنخدان فرو برد چندی به جیب   که بخشنده روزی فرستد ز غیب

(ب) مادرم شمااتم می‌کرد و می‌گفت : به شترِ افسار گسیخته می‌مانی.

۱۱- در عبارت زیر ، دو نمونه استعاره بیابید نوع و مفهوم آن را بنویسید :

« روزکی چند صبر کنید تا من بر این یک مُشت خاک ، دستکاریِ قدرت بنمایم ، تا شما در این آینه ، نقش‌های بوقلمون

بینید. »

۱۲- حُسنِ تعلیلِ بیتِ « در فشان لاله در وی چون چراغی / ولیک از دودِ او بر جانش داغی » را توضیح دهید.

۱۳- کدام گزینه می‌تواند مصراعِ آغازینِ یک دوبیتی باشد ؟ دلیل خود را بنویسید :

(الف) ابر آمد و باز بر سر سبزه گریست   بیا ای دل از اینجا پر بگیریم

(ب) تا کی غمِ آن خورم که دارم یا نه ؟   من بی می ناب زیستن نتوانم

۱۴- جاهای خالی را پر کنید :

مگسوخت جانِ من از فرطِ عشق   خموشی‌ست هان اولین شرطِ عشق

(الف)

کنم جانِ خود را فدای وطن   که او با چنین است پیمانِ من

(ب)

(ب) قلمرو فکری

۱۵- ابیات و عبارات زیر را به نثر روان بازگردانی کنید :

(الف) گرفته بیرقِ تابانِ عشق را بر دوش   کسی که دوش به دوش سپیده می‌آید

(ب) چو نمود رخِ شاهدِ آرزو   به هم حمله کردند باز او دو سو

(پ) ایشان حقِّ مرا به طاعت و مناصحت بگزاردند و به معونت و مظاهرات ایشان از دستِ صیاد بچستم.

(ت) به خاکِ درت گر نیارم سجد   مکافاتِ آن بر سرم خاک کن

۱۶- مفهوم کلی عبارتِ « آن قدر گفته‌ام صادقانه بود که در سنگ هم اثر می‌کرد » با کدام گزینه قرابتِ مفهومی دارد :

(الف) بگذار تا بگیریم چون ابر در بهاران   کز سنگ ناله خیزد روزِ وداعِ یاران

(ب) گر سنگ از این حدیث بنالد ، عجب مدار   صاحب‌دلان حکایتِ دل خوش ادا کنند

(پ) بس که با سنگ ز سختی دلِ من یکرنگ است   سنگ بر شیشه من ، شیشه زدن بر سنگ است

(ت) دُرِج (صندوقچه) دهان چون به سخن باز کرد   خرده به یاقوت و به گوهر گرفت

۱۷- عبارت « حالی صواب آن باشد که جمله به طریقِ تعاونِ قوتی کنید تا دام از جای برگیریم که رهایش ما در آن است »

۰/۵

با همه ابیات به جز بیت ..... تناسب دارد :

(الف)	حُسنَت به اتِّفاقِ ملاحظت جهان گرفت	آری به اتِّفاقِ جهان می‌توان گرفت
(ب)	به بارگاه تو چون باد راه نباشد	کی اتِّفاقِ مجالِ سلام ما افتد
(پ)	مورچگان را چو بود اتِّفاق	شیرِ ژیان را بدرانند پوست
(ت)	دو دوست با هم اگر یکدل اند در همه کار	هزار طعنه دشمن به نیم‌جو نخرند

۱۸- کدام گزینه با بیت « لب و دندانِ سنایی همه توحیدِ تو گوید / مگر از آتش دوزخ بودش روی رهایی » بیشترین قرابت

۰/۵

را دارد :

(الف)	به حشرم بده نامه در دست راست	ز هولم در آن روز بی‌باک کن
(ب)	خود نه زبان در دهانِ عارفِ مدهوش	حمد و ثنا می‌کند که موی بر اعضا
(پ)	هر سرِ موی مرا با تو هزاران کار است	ما کجاییم و ملامت‌گر بیکار کجا
(ت)	حدیثِ روضه نگویم گلِ بهشت نبویم	جمالِ حورِ نجویم دوان به سوی تو باشم

۱۹- پیام کدام گزینه با سایر ابیات متفاوت است :

۰/۵

(الف)	سخنِ عشقِ تو بی آنکه برآید به زبانم	رنگِ رخساره خبر می‌دهد از حالِ نهانم
(ب)	هزار جهد بکردم که سرّ عشق بپوشم	نبود بر سرِ آتش میسرم که نجوشم
(پ)	رازِ مُشکِ سرِ زلفت در دل	می‌نهفتم ، ز سخن بو آمد
(ت)	نشود فاشِ کسی آنچه میانِ من و توست	تا اشاراتِ نظرنامه‌رسانِ من و توست

۲۰- در بیت « میانِ موج می‌رقصید در آب / به رقصِ مرگ ، اخترهای انبوه » به کدام باورِ قُدا اشاره دارد ؟

۰/۵

۲۱- از عبارت « اگر فکر و حواسم این جهانی است ، بهره‌ای والاتر از بهرِ من نیست ، روح را خاک نتواند مُبَدَّل به غبارش

۱/۵

سازد ؛ زیرا هر دم به تلاش است تا که فردا رود » سه مفهوم استخراج کنید و بنویسید .

- ۱- الف) با کفایت ، کاردان (ب) بانگ ، فریاد ، آواز (پ) قطره ، تراوش کرده ، نم (ت) اسب ، اسبِ تندرو
 ث) خشمگین (ج) مهلکه ، خطر و دشواری
- ۲- الف) حلاوت‌سنج (ب) خاست (پ) فایق (ت) مُتصیّد
 ث) مطاوعت (ج) اعتذار
- ۳- شاید آن رازِ نهانی به فرهاد گفته شود.
- ۴- پ) پوشه
- ۵- الف) کاهش (سرنجام) (ب) ادغام (رَن کردن) (پ) افزایش (نیا + ان) (ت) ابدال (نَ + می‌رود)
- ۶- الف) فردا شنبه است. (ب) علی شنبه به مسافرت می‌رود.
- ۷- الف) خندان (ب) دیدنی (پ) کودکانه (ت) گفته
- ۸- الف) «خود» بدل برای من
- ۹- الف) تغییر معنا داده است. (ب) با حفظ معنای قدیم ، معنای جدید نیز گرفته است.

- ۱۰- الف) زنخدان فرو بردن : بیکار نشستن و فعالیت نکردن (ب) به شتر افسار گسیخته ماندن : وحشی بودن
- ۱۱- آینه : استعاره‌ی مصرحه از دلِ انسان ، نقش‌های بوقلمون : استعاره مصرحه از جلوه‌های صفاتِ الهی در وجودِ انسان است.
- ۱۲- شاعر پس از اینکه گلِ لاله را به چراغ تشبیه کرد ، «دودِ چراغ» را علّتِ سیاهی داغ و نشان درونِ گلِ لاله معرفی می‌کند.
- ۱۳- الف) دلیل : اگر مصوّتِ بلند «ی» در میانِ کلمه‌ای ساده یا با پسوند و پیشوند یا ضمیرِ متصل باشد ، همیشه کوتاه تلفظ می‌شود.
 بی یا = پ یا.
- ۱۴- الف) ببین لاله‌هایی که در باغِ ماست (ب) دفاع از وطن کیشِ فرزانیست
 خموشند و فریادشان تا خداست
 گذشتن ز جان ، رسمِ مردانگیست

- ۱۵- الف) او در حالی که پرچمِ عشق را بر دوش دارد ، برای رهبری جهان ، همراه و پا به پای سپیده می‌آید.
 (ب) وقتی که هیچ کدام از آن دو به خواسته خود { پیروزی بر حریف } نرسیدند ، بارِ دیگر از دو طرف به هم حمله کردند.
 (پ) آن‌ها با پیروی و نصیحت‌پذیری ، حقِ مرا به جا آوردند و من با یاری و حمایتِ آن‌ها از دستِ شکارچی رها شدم.
 (ت) اگر به درگاهت سجده و از دستورات اطاعت نکنم به کیفرِ آن مرا بیچاره و نابود کن.
- ۱۶- (ب) صاحب‌دلان حکایت دل خوش ادا کنند.
- ۱۷- (ب)
- ۱۸- الف)
- ۱۹- (ت) ، مفهوم گزینہ‌های (الف) و (ب) و (پ) عشق پنهان نمی‌ماند.
- ۲۰- قُدا ماور داشتند هر انسانی برای خود در آسمان ستاره‌ای دارد که با مرگش ، آن ستاره نیز خاموش می‌شود.
- ۲۱- الف) طرزِ تفکّر ما هرگونه که باشد ما نیز همان‌گونه خواهیم بود. (ب) بی‌ارزش بودنِ دنیا (پ) رشد و تعالی و زوال‌ناپذیری روح